

τέρω έρευνα και αποτελεί απαραίτητο εφόδιο για κάθε μελετητή της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας. Ο αναγνώστης του, από την πρώτη κιόλας ματιά, θα διαπιστώσει πόσο εύεργετική υπήρξε ή ακαδημαϊκή παρουσία του Gregory Vlastos στην Αμερική, αφού με το έργο του, όχι μόνο καθόρισε το πλαίσιο της σχετικής έρευνας, αλλά και μύησε σ' αυτήν σημαντικούς μελετητές. Όπως λέει ο McPhegan, τόσο το συμπόσιο όσο και ο έν λόγω τόμος δεν είναι τίποτε άλλο παρά ή άπτη απόδειξη του γεγονότος αυτού. Έλπίδα όλων των είσηγητών του Συμποσίου, είναι νά συνεχιστεί στην Αμερική με αμείωτο ενδιαφέρον και στο μέλλον ή μελέτη της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας. Ήδη, το πανεπιστήμιο της Arizona προγραμματίζει το Third Annual Arizona Colloquium in Ancient Philosophy με αντικείμενο Plato's Ethics and Politics, που αναμένεται με ζωηρό ενδιαφέρον.

Παναγιώτης Ν. ΠΑΝΤΑΖΑΚΟΣ
(Αθήναι)

Δημήτριος ΜΑΡΚΗΣ, *Υπό την σκιάν του Πλάτωνος. Δοκίμια ευρωπαϊκής φιλοσοφίας*, Αθήνα, εκδόσεις Στάχυ, κοινωνικές επιστήμες 12, 1996, 315 σσ.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Το τέλος της Σοφίας*. Από τη μεταφυσική στην κοινωνική θεωρία, Αθήνα, εκδόσεις Στάχυ, κοινωνικές επιστήμες 16, 1999, 444 σσ.

Τα βιβλία του καθηγητή Δημητρίου Μαρκή είναι τόσο επιμερισμένα, τόσο κριτικά προσανατολισμένα ώστε αναγκαστικά φέρνουν σε άμυνα ή κριτική παρουσίασή τους. Μιά δεύτερη διαπίστωση ωστόσο, το ίδιο προφανές, είναι πως δεν έχουμε διόλου νά κάνουμε εδώ με μια αδιάφορη επιστήμη. Ο στοχασμός του κ. Μαρκή, ο οποίος υπήρξε μαθητής του Ι.Ν. Θεοδωρακόπουλου αλλά και του Τη. Αδάμ και ο οποίος δραστηριοποιείται φιλοσοφικά στους κόλπους της κριτικής θεωρίας ή ακριβώς σχολής της Φραγκφούρτης, πηγάζει από μία πρωταρχική αγωνία για τα κοινά. Οι δύο αυτές προφάνειες επιτρέπουν την περαιτέρω προσέγγιση του έργου. Έτσι, το πρώτο από τα δύο βιβλία είναι μία συλλογή προ-δημοσιευμένων κειμένων του συγγραφέα, οργανικά όμως συνδεόμενων εδώ, τα όποια έχουν συγκεντρωθεί σε τέσσερα μέρη. Το πρώτο μέρος έχει τον τίτλο: «Πλάτων και ευρωπαϊκή φιλοσοφία»· το δεύτερο μέρος, «Η σταιχέωσις της ευρωπαϊκής φιλοσοφίας»· το τρίτο μέρος, «Ευρωπαϊκή πολιτική φιλοσοφία», και το τέταρτο, «Ευρωπαϊκός εξορθολογισμός». Η απαρίθμηση αυτή των μερών και κεφαλαίων του βιβλίου έχει το προσόν νά παρουσιάζει έν περιλήψει τις βασικές συνιστώσες της φιλοσοφικής διαδρομής του συγγραφέα, από το παραδοσιακό σώμα της φιλοσοφίας προς μία προβληματικοποίηση του συμπτωματού-ιστορικού, από το υπερβατικό στο διαλεκτικά έρμηνευτικό. Ειδικότερα, το πρώτο κεφάλαιο περί Πλάτωνος, το όποιο ο συγγραφέας αφιερώνει «στον άξέχαστο δάσκαλό μου Ι.Ν. Θεοδωρακόπουλο», τονίζει, δίκαια άλλωστε, ότι περισσότερο από τον δογματικό, μεταφυσικό Πλάτωνα δικαίωμα αναφοράς έχει ο κριτικός, παρεμβατικός Πλάτων, ο πλέον γόνιμος ιστορικά από τους δύο. Έγγράφεται έτσι ο συγγραφέας στη συνέχεια της πλούσιας παράδοσης της νεοελληνικής ανάγνωσης του πλατωνικού έργου, από τους «νεο-καντιανούς» Ι.Ν. Θεοδωρακόπουλο, Κ. Τσάτσο, Π. Κανελλόπουλο στις φαινομενολογικές αναλύσεις του Κ.Ι. Δεσποτόπουλου και έφεξης. Οί σημαντικότερες όψεις του Πλάτωνος, κατά τον κ. Μαρκή, θα μπορούσαν νά συνοψισθούν στο άνέφικτο της Σοφίας και στο ασύμπτωτο μεταξύ φιλοσοφίας και τρέχουσας πολιτικής πρακτικής, κατ'άντίθεση μάλιστα προς την έγελιανή διαλεκτική, δύο σημεία που θα ένστερνισθεί ο συγγραφέας στην περαιτέρω ανάπτυξη του στοχασμού του. Έμπνεόμενος από τη λεγόμενη σχολή της Φραγκφούρτης θα αντικαταστήσει στον προβληματισμό του το θέμα της Τέχνης, προνομιακό αντικείμενο πραγμάτευσης για την κριτική θεωρία, με εκείνο της γλώσσας, έπηρεασμένος ίσως από τον δάσκαλό του Bruno Liebruks, ή ίσως και από την καταγωγή του, καθώς το ζήτημα της γλώσσας, σε άλλο επίπεδο βέβαια, υπήρξε καίριο ζήτημα της νεώτερης πνευμα-

τικής ιστορίας του τόπου μας. Σε μία τέτοια προβληματική εντάσσεται και η διάθεση του συγγραφέα για διάλογο με την αναλυτική φιλοσοφία, μία διάθεση που ως γνωστόν είναι σημάδι γνήσιας φιλοσοφικής ιδιοσυγκρασίας. Ο διάλογος αυτός με τους αναλυτικούς συντονίζεται πάνω στο κοινό θέμα του τέλους της κλασικής μεταφυσικής και της παρούσας φάσης της φιλοσοφίας χαρακτηριζόμενης ως μετα-φιλοσοφίας ή ως μετα-κριτικής. Δείγμα του διαλεκτικού προσανατολισμού του συγγραφέα είναι ότι το τέλος αυτό της μεταφυσικής δεν χρωματίζεται από καμμία σκληρή ριζοσπαστικότητα, κατ'αντίθεση προς κάποιους πρώιμους αναλυτικούς, αλλά από μία διάθεση δημιουργικής αφομοίωσης πολλών στοιχείων της παράδοσης, με στόχο άλλωστε την υπέρβαση του πνεύματος της εποχής.

Τα τελευταία αυτά ζητήματα τα ξαναβρίσκουμε, διεξοδικότερα πραγματευμένα, στο πιο πρόσφατο βιβλίο του. Ο τόμος χωρίζεται και αυτός σε τέσσερα μέρη. Το πρώτο έχει τον τίτλο «Κριτική θεωρία της γλώσσας», το δεύτερο μέρος τιτλοφορείται «Από την παλαιοευρωπαϊκή στη νεωτερική ορθολογικότητα», το τρίτο μέρος, «Ρητορική και πολιτική επικοινωνία», και το τέταρτο μέρος, «Πολιτική Θεωρία, από το κριτικό στο συστημικό παράδειγμα». Ειδικότερο βάρος δίνεται εδώ στην άνοδο κάποιων νέων θεωριών περί επικοινωνίας (π.χ. Luhmann, Habermas), οι οποίες αντανakλούν μία αλλαγή στο επίπεδο της κοινωνικής σημαντικής και αποτελούν σημεία μίας βαθύτερης αλλαγής μερικώς από τους πιο θεμελιώδεις μύθους του δυτικού μας κόσμου. Το τέλος της γλώσσας ως αναπαραστατικού οργάνου, ως καθρέφτη του κόσμου, συμπίπτει με το τέλος της σοφίας ως μέσου συμφιλίωσης, διεκπεραίωσης ή υπέρβασης των όποιων αντινομιών. Ταυτόχρονα, το βάρος μετατίθεται από τη Λογική και τη Μεταφυσική του Αριστοτέλους στα Τοπικά του, ώστε να τίθεται εξ αρχής το ερώτημα ποιος είναι ο τόπος της γλώσσας. Αν η γλώσσα τείνει να αποβεί αυτοποιητικό σύστημα, ίσως πρέπει να ανατρέξουμε στον Αριστοτέλη προκειμένου να αναστοχαστούμε τη σχέση της γλώσσας με το πολιτικό: η ψύχραιμη, μετριοπαθής στάση του Σταγειρίτη, ανάμεσα στις ακραίες θέσεις μίας ρητορικής τεχνικοποίησης του λόγου (Σοφιστές, μοντέρνοι επικοινωνιολόγοι) και μίας αφηρημένης καθολικευτικής οντολογικοποίησης (μεταφυσικοί, Χάιντεγκερ) συνιστά υπόδειγμα για τη θεμελίωση μίας νέας και ευρύχωρης ορθολογικότητας. Για την Κριτική Θεωρία, η γλώσσα, εκτός από όργανο επικοινωνίας είναι και μέσο κυριαρχίας του ανθρώπου πάνω στον άνθρωπο. Με βάση αυτή την ιδέα, επιχειρείται η κριτική των ηθικών και πραξιακών αξιολογήσεων της γλώσσας προκειμένου να καταδειχθεί ο φετιχιστικός ή ο υποκειμενικός χαρακτήρας της. Ο συγγραφέας επιμένει στην ιστορική αποτυχία του διαμεσολαβητικού ρόλου της γλώσσας, όπως και του ρόλου του σοφού, τον οποίο είχαν εξάρει τα μέγιστα οί στωϊκοί. Δεν αγνοεί όμως την ιστορική σημασία αυτού του τελευταίου. Κατά την πάγια συνήθειά του, ο διάλογος δεν απουσιάζει, ολοκληρώνει μάλιστα το έργο του με τη μορφή προσέγγισης της Κριτικής με τη Συστημική Θεωρία, προκειμένου ναδειχθούν όλοι οι μηχανισμοί εργαλειοποίησης της γλώσσας στην υπηρεσία της εγκαθίδρυσης και διατήρησης σχέσεων κυριαρχίας.

Η φιλοσοφική ερμηνευτική του κ. Μαρκή συνιστά, θα λέγαμε, μία κριτική οὐτοπία, όχι βέβαια ως άνεδαφικότητα ή ως φαντασίωση, αλλά ως άσκηση του θεωρείν πέρα από τα όρια του συνηθισμένου, του κοινότυπου ή του τετελεσμένου. Αυτή καθεαυτή μία παρόμοια άσκηση αποτελεί πολιτική πράξη, υπό την μορφή τουλάχιστον της καταγγελίας της θλιβερής αλλά και ψευδοῦς περιρρέουσας ατμόσφαιρας. Η έξαρση αυτή του θεωρητικού (βίου) δηλώνει φανερά ότι η κριτική δεν είναι τέτοια, περιοριζόμενη στον εαυτόν της, αλλά οφείλει να είναι και θετική, και μάλιστα υπερ-θετική, χωρίς να χάνει βέβαια τον κριτικό χαρακτήρα της. Η κριτική αυτή οὐτοπία του κ. Μαρκή συνδυάζει και φιλοδοξεί να συνδυάζει μία ευτυχή εύρετική τέχνη με τη διανυγή παρουσία και πρακτική του φιλοσόφου στο έσωτερικό μίας δοσμένης, όχι όμως τετελεσμένης, κοινωνίας και εποχής.

Γ. ΑΡΑΜΠΑΤΖΗΣ

